

Nieuwsbrief PTT December 2013

Beste tellers,

Vanwege de start van het veldwerk voor de nieuwe atlas, was ik als coördinator een jaar geleden best benauwd voor verminderde belangstelling voor het PTT. Afgelopen jaar is een fractie minder routes (447) geteld dan het jaar ervoor (465), maar dat aantal was dan ook een maximum in de PTT historie. Het project is in hoge mate gebaat bij trouwe tellers, veel dank dus!

Zoals gewoonlijk berekende het CBS in de personen van Adriaan Gmelig Meyling en Calijn Plate de indexen, verzorgde Erik van Winden de database en breidde Jeroen Nienhuis de online invoer uit met de punteneditor, waarover hieronder meer.

Deze nieuwsbrief bestaat verder uit twee delen: Ten eerste krijgen jullie een overzicht van de trends van alle soorten en in een tweede deel ga ik in op soorten waarvan de meeste individuen ons land verlaten, maar waarvan er soms een aantal blijft hangen. Waarom de ene winter wel en de andere niet?

Punteneditor

Bij het openen van je route om gegevens in te voeren is een optie "bekijk kaart" aanwezig. Hierop staan de locaties van de telpunten. Met enkelen van jullie heb ik in het verleden contact gehad over verkeerd geplaatste punten en de problemen hiermee zijn niet in alle gevallen opgelost. Jeroen Nienhuis heeft er nu voor gezorgd dat we punten kunnen toevoegen of verplaatsen met behulp van een punteneditor. Mochten er dus ongerechtigheden in je routepunten zitten, laat het me weten (willem.vanmanen@sovon.nl), dan kan ik je toegang geven tot de punteneditor. We moeten hier wel voorzichtig mee omgaan, want het PTT is wel in de eerste plaats een monitoringsproject, waarbij eigenlijk niets in de werkwijze mag veranderen.

Overzicht van trends PTT en aantalsveranderingen in de afgelopen 10 jaar

Het CBS berekende van 115 soorten indexen en deze zijn weergegeven in tabel 1. Hoewel het moeilijk is om exacte waarden of zelfs jaren te onderscheiden in de grafiekjes, is toch in een oogopslag te zien hoe het een soort is vergaan in de afgelopen 33 jaar.

Over de laatste 10 jaar zijn er 6 soorten die significant sterk toenamen (Grote Zilverreiger, Grauwe Gans, Brandgans, Krakeend, Soepeend, Kleine Rietgans). Dit zijn alle soorten die zich kunnen handhaven in allerlei agrarische gebieden. Een veel groter aantal soorten nam over de afgelopen 10 jaar significant af. Hieronder is een aantal soorten dat al veel langer afneemt en waarvan de aantallen inmiddels bedenkkelijk klein zijn geworden (Kleine Zwaan, Fazant, Waterhoen, Torenavalk, Grote Mantelmeeuw, Graspieper, Goudhaan, Matkop, Kuifmees en Ringmus). Daarnaast komen in deze categorie soorten voor die mogelijk onder invloed van een hele serie zachte winters hebben gefloreerd, maar de laatste jaren een veer laten vanwege grotere of kleinere winterverliezen. Hieronder zouden kunnen vallen: Blauwe Reiger, IJsvogel, Grote Gele Kwikstaart, Witte Kwikstaart, Heggenmus, Roodborsttapuit en Tjiftjaf. Verder namen Fuut, Smient, Kievit, Bonte Strandloper, Veldleeuwerik, Kramsvogel, Topper, Eider, Steenloper, Koperwiek en Sneeuwgorst sterk af in de PTT-indexen. Meer dalers dus dan stijgers.

Tabel 1. PTT-trends over de decembertellingen in de periode 1980-2012. Voor precieze indexgetallen moet je op de website zijn (www.sovon.nl).

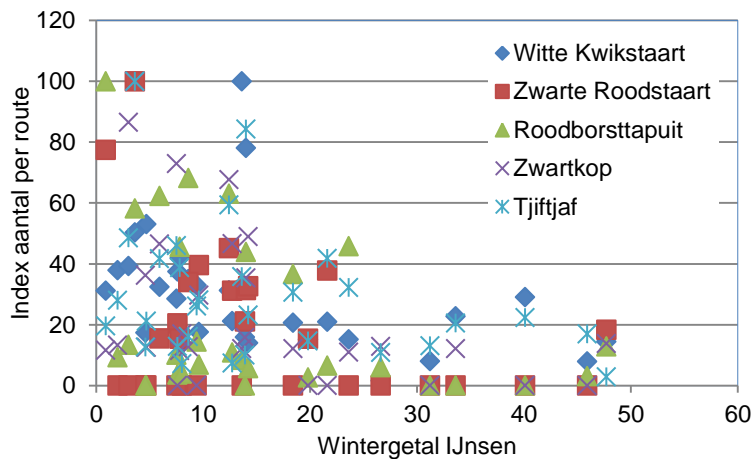
Dodaars		Waterral		Tjiftjaf	
Fuut		Waterhoen		Goudhaan	
Aalscholver		Meerkoet		Vuurgoudhaan	
Grote zilverreiger		Scholekster		Baardman	
Blauwe Reiger		Goudplevier		Staartmees	
Knobbelzwaan		Kievit		Glanskop	
Kleine Zwaan		Bonte Strandloper		Matkop	
Wilde Zwaan		Watersnip		Kuifmees	
Rietgans		Houtsnip		Zwarte Mees	
Kleine Rietgans		Wulp		Pimpelmees	
Kolgans		Tureluur		Koolmees	
Grauwe Gans		Witgat		Boomklever	
Brandgans		Steenloper		Boomkruiper	
Rotgans		Kokmeeuw		Klapekster	
Nijlgans		Stormmeeuw		Gaai	
Bergeend		Kleine Mantelmeeuw		Ekster	
Smient		Zilvermeeuw		Kauw	
Krakeend		Grote Mantelmeeuw		Roek	
Wintertaling		Holenduif		Zwarte Kraai	
Wilde Eend		Houtduif		Bonte Kraai	
Soepeend		Turkse Tortel		Raaf	
Pijlstaart		IJsvogel		Spreeuw	
Tafeleend		Groene Specht		Huismus	
Topper		Zwarte Specht		Ringmus	
Eider		Grote Bonte Specht		Vink	
Nonnetje		Veldleeuwerik		Keep	
Middelste Zaagbek		Graspieper		Groenling	
Grote Zaagbek		Waterpieper		Putter	
Blauwe Kiekendief		Grote Gele Kwikst.		Sijs	
Havik		Witte Kwikstaart		Kneu	
Sperwer		Winterkoning		Frater	
Buizerd		Heggenmus		Barmsijs	
Ruigpootbuizerd		Roodborst		Kruisbek	
Torenvalk		Roodborsttapuit		Goudvink	
Smelleken		Merel		Appelvink	
Slechtvalk		Kramsvogel		Sneeuwgors	
Patrijs		Zanglijster		Geelgors	
Fazant		Koperwiek		Rietgors	
Waterral		Grote Lijster			

Kwakkelsoorten

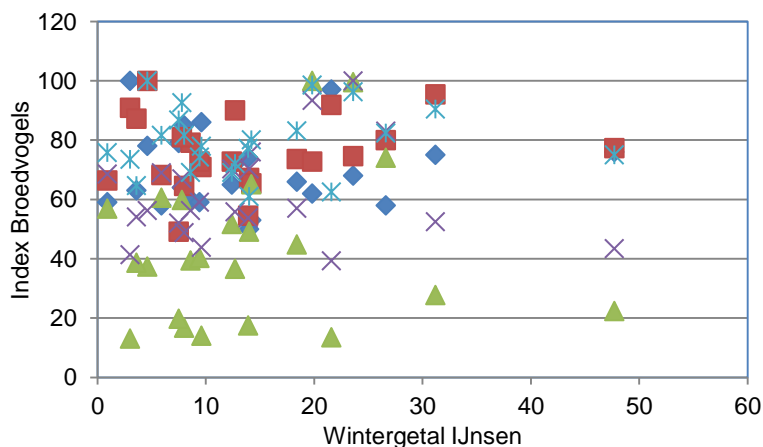
Sommige soorten wekken vooral medelijden op wanneer je ze 's winters aantreft. Halen zij het komende voorjaar? Het gaat om insectenetters die niet overschakelen op zaden en eigenlijk niet voor ons winterweer zijn toegerust, zoals bijvoorbeeld Goudhaantjes dat wel zijn. Voor deze nieuwsbrief selecteerde ik Tjiftjaf, Zwartkop (die weliswaar bessen kan eten), Zwarte Roodstaart, Witte Kwikstaart en Roodborsttapuit.

Welke vogels zijn het die een poging wagen hier te overwinteren en wat is hun lot? Een echt antwoord op deze vragen kan niet worden gegeven, maar met behulp van PTT-gegevens, gecombineerd met andere databestanden, komen we misschien een eind in de richting.

Bergkamp & Boele (2005) merkten het al op in hun artikel over Tjiftjaffen (*Limosa* 78 (4): 125-138) dat de aantallen van deze soorten, geteld tijdens PTT-tellingen in december vooral laag waren na een voorafgaande strenge winter. Een dergelijk mechanisme blijkt nog steeds te gelden, berekend over de periode 1983-2012 (Figuur 1). Je zou kunnen denken dat vanwege de koude winters de populaties van de betreffende soorten dermate zijn aangetast dat dat op deze wijze doorwerkt in de aantallen in de volgende winter. Om dit te onderzoeken heb ik bekeken hoe winterweer bij deze soorten de Nederlandse broedvogeltrends beïnvloedde. Een en ander is samengevat in Figuur 2 en dan blijkt dat winters in Nederland in het geheel geen vat hebben op de omvang van broedvogelpopulaties van genoemde soorten.

Figuur 1. Relatie tussen strengheid van voorgaande winter (wintergetal IJnsen) en het aantal per PTT-route getelde individuen tijdens de daaropvolgende decembertelling (gegevens 1983-2012).

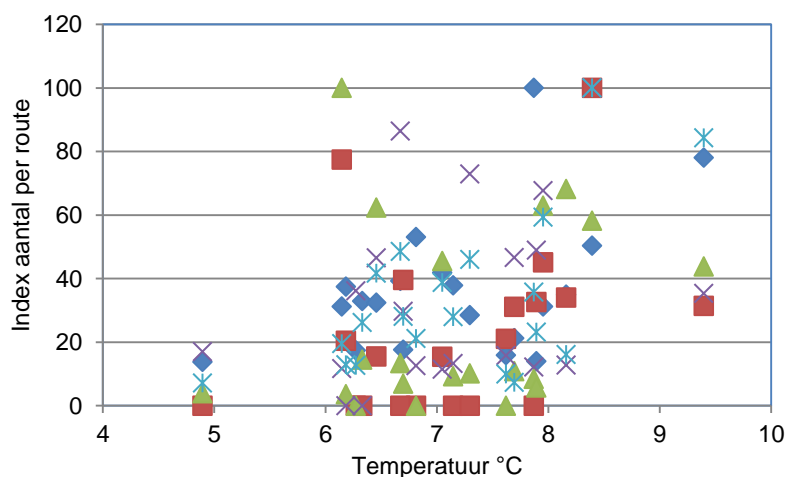
Figuur 2. Relatie tussen de strengheid van de voorafgaande winter en de broedvogelaantallen (Broedvogelindex Sovon) in het broedseizoen (gegevens 1990-2012). Voor soortlegenda zie Figuur 1.

Wanneer de vogels waar we het over hebben worden geconfronteerd met een koude winter, is het niet waarschijnlijk dat ze dit overleven. Tot deze slotsom komen ook Bergkamp & Boele (2005). Het is namelijk onwaarschijnlijker dat ze wel overleven en het volgende jaar het zekere voor het onzekere

nemen en vertrekken zonder de winter af te wachten. Wanneer deze vogels inderdaad sterven tijdens een koude winter, en deze sterfte geen spoor achter laat in de broedpopulatie volgend jaar, betekent dit dat de aantallen die hier soms de winter proberen door te brengen in alle gevallen heel klein zijn. Bovendien is het wagen van een overwinteringspoging bij deze soorten waarschijnlijk een erfelijke kwestie, want na een strenge winter komt het nauwelijks nog voor.

Wanneer we Figuur 1 nog eens bekijken, dan blijkt dat winters pas invloed beginnen te krijgen bij een wintergetal groter dan 15 op de schaal van IJnsen. IJnsen karakteriseert winters met een getal van 9,8-16.6 als “vrij zacht” en winters van 16.7-28.4 als “normaal”. Je zou dus kunnen stellen dat alleen “zachte” winters worden overleefd door de geselecteerde soorten, normale winters al bijna niet meer.

Na “zachte” winters zit er overigens nog een behoorlijke variatie in de decembaantallen. Zelfs “extreem zachte” winters (IJnsen < 3.3) bieden geen garantie op grote aantallen kwakkelsoorten. Bergkamp & Boele (2005) vonden een relatie tussen aantallen Tjiftjaffen in het PTT en de najaarstemperatuur (gemiddelde minimumtemperatuur in september t/m november), waarbij er meer individuen werden gezien bij een hogere temperatuur. Aanvankelijk leek me dit een tamelijk ruime periode, maar voor bijna alle soorten verklaarde de temperatuur in juist deze periode wel de meeste variatie in de decembaantallen in jaren volgend op een zachte winter¹ (Figuur 3). Mogelijk kan een lage temperatuur gedurende deze hele periode, vogels er toe aanzetten om weg te trekken.

Figuur 3. Invloed van gemiddelde minimumtemperatuur in september-november op het aantal vogels geteld per PTT-route in december, alleen voor zeer zachte tot vrij zachte winters (IJnsen-getal < 15). Voor soortlegenda zie Figuur 1).

In Figuur 3 is nog steeds te zien dat lang niet alle variatie in de getelde aantallen vogels na zachte winters wordt verklaard door de najaarstemperatuur. Bij de Roodborsttapuit bleek bijvoorbeeld de omvang van de broedpopulatie, die een factor vijf varieerde over de jaren in Figuur 3. Er werden daarbij gemiddeld iets meer Roodborsttapuiten waargenomen in jaren met hoge broedvogelaantallen. Verder moeten we bedenken dat de tellingen voor dit soort vogels misschien onvoldoende accuraat zijn, omdat het steeds om kleine aantallen gaat. Alleen de onnauwkeurigheid van de tellingen kan dan al voldoende zijn om correlaties met omgevingsvariabelen in de war te schoppen.

¹ Het maakte overigens niet veel uit of er gebruik werd gemaakt van minimumtemperatuur of gemiddelde temperatuur en ook maakte het niet zoveel uit of nu de periode september-november of oktober-november werd genomen. Het aantal dagen met nachtvorst correleerde nauwelijks, dus kennelijk is het meer iets met temperatuursom.

Leuk is het om te zien hoe je door het combineren van verschillende telreeksen, zoals PTT en BMP al heel veel meer kunt begrijpen van wat je om je heen ziet, dan je had kunnen herleiden uit de reeksen afzonderlijk.

Waarschijnlijk zullen we de aankomende telling niet veel van deze kwakkelsoorten tegenkomen. De afgelopen winter had namelijk een vorstgetal van 23,3, een "normale" winter volgens de normen van IJnsen, maar toch te koud voor deze soorten. Of de vogels zich aan de regels houden zullen we aanstonds weten.

Roodborsttapuit in winterkleed, Ooypolder, 28 januari 2006 (Harvey van Diek).